

EL MONTSENY A L'ÈPOCA MEDIEVAL. DOMINIS I JURISDICCIONS

ANTONI PLADEVALL I FONT

Conferència feta a Sant Esteve de Palautordera el 16 de juny de 1986 dins la sèrie «II Cicle de Conferències i Debats –Montseny– Montnegre», organitzat per la «Coordinadora per a la salvaguarda del Montseny».

El Montseny era una gran fita entre els vells comtats i després vegueries de Barcelona, Girona i Osona. En termes generals es reparteixen els territoris montsenyencs d'aquells antics comtats les comarques actuals del Vallès Oriental, de la Selva i d'Osona, bé que els testimonis més fidels de les delimitacions medievals el donen els antics límits de les diòcesis de Barcelona, de Vic i de Girona, sobretot els que tenien abans de la darrera modificació del 1957, que marcava; per exemple, la frontera entre les diòcesis de Barcelona i de Girona en la riera de Breda.

Com és sabut tant les tres comarques actuals com les tres diòcesis històriques coincideixen en el coll de Sant Marçal a l'anomenada «Taula dels tres bisbes».

És difícil de precisar exactament quina és l'etimologia del mot Montseny, llatinitzat des del 862 com *Mons Signi*, però, atès el seu caràcter de molló que separa comtats, bisbats o que els uneix –segons com es miri– sempre ens ha abellit de creure que vol dir *mont del senyal o mont de la fita*, per ésser bàsicament com una gran fita o punt de referència.

L'àmbit geogràfic que hem acostumat de prendre com a marc dels estudis i treballs publicats, en especial en la sèrie de «Monografies del Montseny», inclou 21 municipis (13 del Vallès Oriental, 4 de la Selva i 4 d'Osona) que donen un total de 658, 87 km² i un poblament, segons el cens de 1986, de 43.661 habitants. Cal observar, tanmateix, que la majoria d'aquest poblament viu als municipis més perifèrics o menys montsenyencs, com són els de la Garriga de 8.836 habitants i el de Sant Celoni de 12.275, cosa que deixa per la resta dels 19 municipis montsenyencs la xifra de poc més de 22.000 habitants.

El seu poblament històric tampoc no fou mai gaire important; des de l'època estadística que comença a la segona meitat del segle XIV, amb els primers «fogatges» generals d'entorn del 1360, fins als fogatges de 1515, tot l'àmbit abans fixat del Montseny va oscil·lar entorn els 600 focs o famílies, cosa que suposa un poblament d'uns 3.000 habitants. Cal creure que al llarg dels segles XII i XIII, abans de les crisis iniciades avançat el segle XIV, moment en què consten molts més masos en totes les parròquies, el poblament devia ésser més alt, mai però excessiu.

<i>Municipis</i>	<i>Extensió</i>	<i>Habitants</i>	<i>Municipis</i>	<i>Extensió</i>	<i>Habitants</i>
Arbúcies	86,94 km ²	4.166	Sant Pere Vilamajor	34.74	849
Sant Feliu Buixalleu	61.46	615	Cànoves	28.48	738
Breda	5.09	3.170	La Garriga	19.72	8.636
Riells i Viabrea	26.53	742	Montmany i Figueró	14.70	632
Gualba	23.24	587	Tagamanent	43.80	135
Montseny	27.02	276	Aiguafreda	7.96	2.019
Fogars de Montclús	40.15	278	El Brull	41.08	183
Sant Esteve de Palautordera	10.73	1.047	Seva	29.10	1.610
Santa Maria de Palautordera	17.05	4.464	Viladrau	50.61	250
Campins	7.38	187	Espinelles	17.65	802
Sant Celoni	65.44	12.275	Total	658.89 km ²	43.661 hab.

Aquest treball o petita síntesi històrica intentarà presentar com es trobava dividit i organitzat administrativament i jurídicament el Montseny o l'espai fixat de 658,89 km² a l'època medieval.

ANTECEDENTS HISTÒRICS

Deixant de banda els jaciments arqueològics o troballes soltes de materials lítics i de ceràmica, que confirmen el poblament molt primerenc del Montseny, les primeres notícies històriques conegudes són de mitjan segle IX.

Bona part del Montseny, almenys el sector corresponent al comtat i bisbat de Barcelona, era de domini reial en qualitat de terra fiscal i per això el rei dels francs Carles II, dit Carles el Calb, el 858 va donar a Unifred o Humfrid en nomenar-lo comte de Barcelona i marquès de Gòtia el 858, com a dotació beneficcial fiscal.

L'any 862 esclataren dissensions dintre de l'imperi o regne franc entre Carles el Calb i el seu fill Carles el Jove, nomenat rei d'Aquitània i Unifred es va sumar a la revolta prenent el partit d'aquest darrer. Sufocada la rebel·lió Unifred fou acusat de bausia o traïció i destituït. Carles el Calb per l'agost del 862 va repartir els béns d'Unifred entre els que li havien restat fidels: el comte Sunyer, que regia Empúries i Rosselló i el bisbe de Barcelona, Frodoí, d'origen franc.

El primer document del 858 no s'ha conservat, però sí els dos preceptes o donacions reials fetes al comte Sunyer, i al bisbe Frodoí. Al primer li van donar la vall de la Tordera des de Matagalls (que el document anomena *per sumitatem Montis Signi* i Collformic (*colle Frumici*) fins a la Palanca i Trullars; també s'esmenten en la delimitació del terreny el riu d'Arbúcies i el coll de Sant Marçal (o el *col·lo que dicitur inter duos Signos*). Aquesta donació comprenia les esglésies i parròquies ja en funcionament de Santa Maria i de Sant Esteve de Palautordera i la de Sant Esteve de la Costa del Montseny; se n'exceptuaven els béns situats a Campins i el vilaret de Cerdans, que els homes *hispani* havien posat en cultiu.

Al bisbe de Barcelona se li va donar la part septentrional del Montseny a partir de Campins, amb Riells, Breda i Cerdans.

És interessant la notícia que diu que la vila o vilaret de Cerdans s'havia repoblat amb *hispani* o gent d'Hispania que havia fugit dels àrabs i s'havia refugiat a l'altra banda del Pirineu dintre dels dominis carolingis. Abadal i molts altres autors que l'havien o l'haviem seguit creia que aquest vilaret de Cerdans corresponia a la parròquia de Sant Cristòfol de Cerdans, del municipi d'Arbúcies, diòcesi de Vic, cosa que no deixava d'ésser una curiosa i interessant

penetració de la primitiva repoblació vers l'altra banda del Montseny, aleshores encara territori no conquerit i desorganitzat; tanmateix recentment s'ha volgut identificar aquest Cerdans, amb un lloc homònim que estava situat entorn l'actual mas Nadal, de Sant Pere de Vilamajor, que transformat en restaurant presideix la urbanització anomenada Refugis del Montseny. La cosa és molt probable; recordem que adjunt al mas Nadal hi ha l'antiga església, en part pre-romànica, de Sant Joan de Can Nadal, dita abans de Cavallar.

El tros de Montseny que havia estat donat al comte Sunyer, va passar després a Trasovad, el qual el 18 de novembre de 908, el va vendre al comte Borrell I o Guifré-Borrell, fill de Guifré el Pilós. Trasovad havia comprat l'alou entorn el 900 a Sunyer II d'Empúries-Rosselló i a la seva esposa Ermengarda, que l'havien heretat de Sunyer I i per això en revendre-ho al comte tornava a integrar-se al patrimoni comtal un bé que ja n'havia format part. Aquesta venda comprenia la vall de la Tordera, amb la vila *Bitamenia*, dita Palau i les tres parròquies de Sant Esteve i de Santa Maria de Palautordera i la de Sant Esteve de la Costa.²

Poc temps després el comte va cedir aquests béns al monestir de Sant Cugat del Vallès, que així començava el seu gran domini del Montseny, ampliat més endavant amb la parròquia i terme de Gualba i altres béns.³

De la resta del sector del Montseny la informació que en posseïm no és tan primicera i en parlarem en tractar d'algunes de les grans jurisdiccions. Recordem, però, que la muntanya va ésser frontera o límit de la penetració cristiana o carolíngia entre el 785, quan la ciutat i territori de Girona va passar a l'obediència de Carlemany i el 801 quan es va conquerir la ciutat de Barcelona. Pel seu sector nord o osonenc seria territori fronterer fins al 879, quan Guifré el Pilós va conquerir i organitzar definitivament el comtat i bisbat d'Osona.

Les primeres notícies documentals directes del sector osonenc comencen a Viladrau el 898 i a la vall del Congost, també el 898 i a la vall d'Arbúcies el 900.

LES JURISDICCIONS

Com sap tota persona més o menys coneixedora de l'època medieval, el concepte de domini i de propietat a l'edat mitjana era molt diferent de l'actual. Sobre un mateix predi o tros de terra hi havia diferents propietaris o gent que hi tenia diferents graus de domini o de possessió. Hi havia en primer lloc el domini jurisdiccional o derivat de l'exercici de la potestat pública, que era compartible amb molt variades formes de domini o de possessió de la terra i hi havia en segon lloc el domini territorial o derivat de la possessió de la terra, que era complex, degut que era molt sovint compartit.

La Sala de Viladrau, antiga casa forta del terme feudal de Taradell.

A vegades, ambdós dominis s'encavalcaven i es confonien quan els senyors jurisdiccionals eren a la vegada propietaris directes de bona part de territori sobre el qual exercien la seva senyoria, però era també molt freqüent que ambdós dominis es trobessin en poder de senyors diferents; un cas típic el tenim a Gualba, que es trobava dins els termes de l'alta jurisdicció dels senyors del castell de Montsoriu però, en canvi, el domini directe o alodial competia al paborde del Palau del monestir de Sant Cugat del Vallès, i hi tenia també dominis en feu la família Gualba; a Gualba el monestir de Sant Cugat hi tenia un batlle que exercia la jurisdicció civil i els senyors de Montsoriu un altre batlle que exercia la jurisdicció criminal o de delictes de sang, incendi i altres causes majors dites criminals.

La cosa tanmateix es complicava quan al domini jurisdiccional o el territorial es fraccionaven i eren exercits, en diferents graus per diverses persones o institucions: en l'aspecte jurisdiccional hi acostumava a haver el domini dels sobirans, el dels feudataris i el dels subfeudataris, entre els que es comptaven sovint els castlans i els posseïdors de quadres o territoris autònoms; en el camp del domini territorial hi havia encara més diversitat i graduacions de propietat, amb una gama que anava del domini absolut o alodial, al domini eufitèutic o dels que posseïen els béns sota el cens o establiment fet pel senyor directe però amb dret a posseir-lo perpètuament i fins a vendre'l pagant un tant al senyor alodial, els que tenien només un domini útil temporal o els simples homes afocats i de remença que formaven un tot inseparable amb la propietat.

Aquí ens limitarem només a donar una ullada sobre el domini jurisdiccional del Montseny, que trobem dividit en els onze grans dominis següents:

LES JURISDICCIONS AL MONTSENY

1. *Terme del Castell de Montsoriu.* És el primer gran domini del Montseny. Domini inicial dels vescomtes de Girona, va passar per aliança matrimonial als vescomtes de Cabrera. Comprendia, dintre el Montseny, els municipis d'Arbúcies, Sant Feliu de Buixalleu, Breda, Riells del Montseny i Gualba, del Vallès Oriental. Aquest darrer municipi, des del 1083, depenia civilment de la Parbodia de Palau, del monestir de Sant Cugat del Vallès.
2. *Terme del castell de Montclús,* successor de l'antic *castell de les Agudes-Montseny i Miravalls.* Pertanyia inicialment a la família Agudes-Montseny, fins que a partir del 1285 es va vincular al domini dels Cabrera. Comprendia els municipis de Montseny, Fogars de Montclús, Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera, Sant Celoni i Campins, i altres fora del Montseny.

Des del 911, com a mínim, el domini i jurisdicció civil de la vall de Palautordera era del monestir de Sant Cugat del Vallès.

Sant Celoni (la vila), se'n va desprendre el 1151 quan fou cedida als frares hospitalers o de Sant Joan de Jerusalem.

Campins, era una quadra o terme autònom que depenia del senyor del Casal de Palau o castell de Fluvià, del terme de Sant Esteve de Palautordera.

3. *Sant Pere de Vilamajor* era un domini comtal i després reial. Tingué un palau reial on residien els comtes en especial Ramon Berenguer IV i la reina Peronella d'Aragó, vers els anys 1157-1159.
4. *Castell de Cànoves* domini senyorial que al segle XIV passà a la gran família Centelles, la qual hi uní la batllia i lloc de Samalús.
5. *La Garriga*. Inicialment era un domini o franquesa comtal, juntament amb Samalús. Fou venut a particulars: als Centelles el 1380. Fou lloc reial a partir de 1397.
6. *Montmany-Figueró*. Petita jurisdicció, centrada en el castell de Montmany que fou absorbida pels Centelles a partir del 1319.
7. *Tagamanent*. Domini patrimonial annex al càrrec vescomtal d'Osona, documentat des del 947. Des del segle XI aquests vescomtes es cognominaren Cardona. Incloïa tot el Pla de la Calma fins a la Mora, la Castanya i Vallfornés. El comte tenia una sala o estada a Tagamanent el 1009. Després passà a feudataris com els Tagamanent i Rocabertí.
8. *Aiguafreda*. Antiga quadra i després baronia de la família. Aiguafreda-Basella-Cruïlles. Tenia com a centre el casal-castell de Cruïlles, recentment restaurat o reconstruït.
9. *Brull i Seva*, domini vescomtal, com Tagamanent, des dels segles X al XIII. El 1270 el terme, centrat en el castell del Brull, fou comprat pel bisbe i canonges de Vic. Fou baronia de la mitra de Vic entre el 1300 i el 1812. El seu terme comprenia també part de la Castanya.
10. *Viladrau*. Des del 898 consta que formava part del terme del castell de Taradell i des del segle XVI formà una baronia amb Taradell. Foren senyors del terme i baronia els Taradell -Vilademany-Cruïlles-Perapertusa i comtes d'Aranda.
11. *Espinelves*, pertanyia al primitiu terme del castell de Sant Llorenç i després del de Meda. Més tard formà una batllia que acabà essent absorbida pels vescomtes de Cabrera.

ELS GRANS TERMES JURISDICCIONALS DEL MONTSENY

Del quadre de les jurisdiccions que acabem d'oferir se'n desprèn clarament l'existència d'uns grans termes que inclouen diferents municipis i la d'altres termes més petits, en alguns casos, com Aiguafreda o Campins, simples quadres o petites jurisdiccions autònomes.

Per evitar innecessàries repeticions ens centrarem només en l'anàlisi d'alguns grans termes de cada un dels tres antics comtats que es repartien el Montseny, amb el ben entès que adoptem aquí el mot terme en el sentit de jurisdicció del castell no com a municipi, creació aquesta molt posterior.

EL TERME DE MONTSORIU

El castell de Montsoriu aixeca les seves imposants ruïnes al nord de Breda, en un cim net i aïllat, de 637 m d'altitud, en el qual conflueixen els termes municipals d'Arbúcies i de Sant Feliu de Buixalleu, que comparteixen les seves despulles. És, sense cap mena de dubte, la presència material i històrica més rellevant de tot l'àmbit montsenyenc en l'aspecte militar i senyorial.

Recentment s'han fet diferents intents per salvar i consolidar les seves ruïnes, de moment amb poc èxit, i ens consta que es troba a la impremta un estudi històric sobre el seu passat de l'erudit bredenc Jaume Coll i Castanyer.

L'origen del castell i de la seva jurisdicció que s'estenia pels actuals municipis d'Arbúcies, de Sant Feliu de Buixalleu, Breda, Riells i Gualba i, fora l'àmbit del Montseny, pels de Maçanés, Hostalric, i Fogars de Tordera, és encara un enigma no escatit. El nom de Montsoriu (*Monte Suriz*) apareix per primera vegada en la documentació conservada en 1002; el 1011 consta un *Amati Monte Soricensis*, que és un cognom que va adoptar el vescomte de Girona que altres documents situats entre el 1019 i el 1025 anomenem *Amatus Gerundensis* o *Amatus vicescomite Gerundense*.⁴

Una cosa és certa i segura: el castell pertanyia entorn a l'any mil a la família vescomtal de Girona; una filla del vescomte Amat, de nom Ermessenda, es va casar entorn al 1035 amb el noble Guerau de Cabrera, senyor o vicari comtal del castell de Cabrera, situat a Osona o al Collsacabra. Aquest matrimoni, per mort d'Arbert, el germà d'Ermessenda, va heretar el vescomtat amb tots els seus béns que eren bàsicament el gran terme de Montsoriu com a bé alodial i alguns altres termes propers que tenien en feu del comte.⁵

El fet que els vescomtes de Girona, anomenats des del segle XII vescomtes de Cabrera, no fessin mai vassallatge a cap comte ni rei pel castell de Montsoriu ens certifica que el posseïen en alou o propietat total; i el màxim que féu el

Casal d'Espongella, casa forta del terme de Viladrau.

vescomte Ponç de Cabrera, el 1194, fou assegurar al rei Alfons I que del castell de Montsoriu no en sortiria mai cap damnificació contra la terra del rei.⁶

Això ens porta normalment a un plantejament o hipòtesi sobre l'origen d'aquest domini que creiem vàlida i raonada; el territori del castell de Montsoriu era la dotació econòmica i fiscal del càrrec vescomtal de Girona i com a tal cal recular la seva existència, com a mínim, a mitjan segle IX quan apareix el primer vescomte de Girona.

Era un costum del país que els càrrecs vescomtals es dotessin amb importants termes, així al comtat de Barcelona els seus vescomtes posseïen el gran territori del castell de la Guàrdia de Montserrat i uns altres dominis notables al Penedès, i al comtat d'Osona els vescomtes varen rebre per al seu sosteniment els grans termes de Rupit i Susqueda i el del Brull-Seva i Tagamanent. Més tard varen rebre el gran domini de Cardona i la família es va traslladar allà venent-se els primitius béns patrimonials.

Semblantment els vescomtes de Girona rebrien, als temps inicials de la formació del comtat de Girona, el terme fronterer de Montsoriu que ells repoblarien aixecant-hi el castell i les diferents parròquies i més tard varen ampliar aquest nucli central amb nous termes i castells que reberen en feu dels comtes i reis; així el 1002 el comte Ramon Borrell va infeudar al vescomte Sunifred I, el pare d'Amat, el terme de Lloret⁷ i anys més tard reberen nous enfeudaments dels castells esmentats en la nota cinquena.

Tot això ens persuadeix que el terme, catell i senyoriu de Montsoriu s'hauria ja estructurat al llarg dels segles IX i X. Contra això algú podria argumentar que el primer esment històric del terme de Montsoriu és de l'any 1002, i que el castell no s'esmenta com a tal fins entrat el segle XII, segons els documents abans citats, però això es deu únicament a la falta de documentació i a una lectura massa material dels documents existents. No coneixem documentació anterior a l'esmentada que pugui contradir aquesta suposició, només a l'Arxiu Capítular de Vic hi ha un document referent a la vall d'Arbúcies del 900 en el qual, però, no es fa esment del terme del castell on radica el bé o alou que cita.⁸

El primer document que inicialment fa esment del lloc o *apendicio* de *Monte Suriz* el 1002, pressuposa ja un terme ben organitzat de temps ja que aquest és el sentit del mot *apendicio* aplicat al terme d'un castell. Segons aquest document Giscafred, fill de Moció o Moxó, va donar al monestir de Sant Cugat del Vallès uns alous que tenia al terme de Montsoriu situats a Riells i a la vall d'Arbúcies. És totalment gratuït suposar que aquest alou o alous incloïen tot el terme de Riells i tota la vall d'Arbúcies i que Giscafred era senyor del terme; el document no diu res d'això i només presenta Giscafred com un de tants propietaris o amos d'alous d'aquest gran terme, la possessió dels quals no

contradeia de cap manera la possessió de la jurisdicció del terme en alou per part de la família vescomtal.

Precisats aquests punts, que creiem essencials, sabem que el terme del castell de Montsoriu va estar sempre sota el domini dels vescomtes de Girona-Cabrera, i dels seus descendents i que el castell tenia castlans, batllies i termes més o menys autònoms.

Són molt interessants per a conèixer això, les declaracions dels béns dels Cabrera, posades en boca de Bernat III de Cabrera, creat comte d'Osona el 1356 i que per tant poden datar-se entre el 1356 i el 1362 segons un estudi que en varem fer fa temps.¹⁰ Extractem d'aquell estudi i copiem, amb el català actualitzat, algunes d'aquelles declaracions:

«Primerament el castell de Montsoriu que és cap del que solia anomenar-se vescomtat de Cabrera i ara el seu veguer, que se solia anomenar “veguer del vescomtat de Cabrera”, s'haurà d'anomenar “Veguer de Montsoriu” i això es deu fer després que el dit vescomtat fou unit al comtat d'Osona... I el dit castell és del comte (d'Osona) en franc alou amb tots els seus termes, amb tota la jurisdicció alta i baixa, host i cavalcada, pau i guerra, a excepció de la vall de Gualba en la que el paborde de Sant Cugat té la jurisdicció civil...

És castlà major del castell el Senyor de Grions i sotscastlà el senyor de la Casa de Busquets. El castlà té estada en el castell segons pacte antic i ha de tenir un guarda en la torre major...

També és de dit castell la parròquia de Santa Maria de Breda en la que el seu abat té dret de castell i altres atribucions, però els seus homes han de fer guaita i guardar el castell de Montsoriu i fer obres al dit castell com la resta de gent del terme...

Les parròquies del terme de dit castell són aquestes: primerament la parròquia de Gualba, Viabrea, Riells, Santa Maria de Breda, Gaserans, Ramió, Maçanés, Grions, Buixalleu, Joanet, Arbúcies, Sant Pere Desplà, Cerdans i Lliors.

En tot el terme de dit castell el comte té ple dret de castell i de comtat.»

CASTELLS I CASES FORTES DEL MONTSENY

<i>Arbúcies:</i>	Té part de les ruïnes del Castell de Montsoriu.
<i>Sant Feliu de</i>	Comparteix les ruïnes del Castell de Montsoriu.
<i>Buixalleu:</i>	Torre de Grions: masia-fortalesa.
	Torre de la Mora: sobre Gaserans.
<i>Riells i Viabrea:</i>	Torre d'en Pega o antiga Casa de Busquets.
	Torre del Montgrós o torre de guaita.
<i>Gualba:</i>	Es desconeix la residència o Casal dels Gualba.
<i>Montseny o Fogars de Montclús:</i>	Castells de les Agudes i Miravalls, no es coneix el seu setial.
<i>Sant Esteve de</i>	Castell de Montclús.
<i>Palautordera:</i>	Casa de Palau o castell de Fluvià.
<i>Santa Maria de</i>	
<i>Palautordera:</i>	Torre-campanar: Torre de defensa circular.
<i>Sant Celoni:</i>	Recinte emmurallat: torre rodona i restes de murs.
<i>Sant Pere de Vilamajor, la Força:</i>	Torre-campanar del vell palau comtal.
<i>Cànoves:</i>	Castell de Cànoves, prop al Molí de les Pipes.
	El «Castell de Samalús» és modern.
<i>La Garriga:</i>	Casal de Rosanes: antiga fortalesa.
	És fortificada l'església de la Doma.
<i>Montmany-</i>	Castell de Montmany.
<i>Figueró:</i>	Torre de Puiggraciós, telègraf òptic (1845).
<i>Tagamanent:</i>	Castell de Tagamanent: restes del setial.
	Casal de la Pedralba.
	Casal de Vallfornès.
<i>El Brull:</i>	Castell del Brull.
	La Sala: antiga casa forta.
	Ruïnes del Montgrós: gran muralla ibèrica.
<i>Seva:</i>	Antiga sagrera fortificada, dita la Força.
	Casal-castell d'Esparraguera o Castell del Fitor.
<i>Viladrau:</i>	Casa forta d'Espinçella.
	Casa forta de la Sala.
	Torre de Vilarmau, al límit amb Arbúcies (1845).
<i>Espinelves:</i>	Força al Puig Castellar, es veu el setial.

EL TERME DEL CASTELL DE LES AGUDES, MÉS TARD DE MONTCLÚS

Un dels castells més importants del Montseny pròpiament dit és el castell de les Agudes, que sempre va unit a un altre castell, no menys enigmàtic, anomenat de Miravalls. Ambdós es trobaven dintre del comtat de Barcelona, per més que els seus senyors intervinguessin activament en la vida i política del comtat de Girona per posseir-hi dominis extensos, els més notables el de Lloret de Mar des del 1075 i després el de Montpalau, del municipi de Pineda o Maresme gironí.

Fins ara han estat totalment inútils totes les recerques fetes sobre el terreny per trobar les restes materials dels castells de les Agudes i de Miravalls. L'existència del topònim encara viu de *Baga del Castell*, aplicat a la vessant NW de les Agudes o la que mira a la vall de Sant Marçal porten a suposar que el castell es trobava en el mateix cim de les Agudes o en alguna de les crestes rocoses que li són properes. Diferents vegades he recorregut la muntanya en recerca del castell i no he sabut veure enlloc rastre de cap edificació castellera. L'arquitecte Josep M. Pericas, que pel 1916 visitava les ruïnes dels castells d'Osona i de la seva frontera i n'aixecava plànols (de cara a una obra, que la guerra civil del 1936 va destruir quan es trobava ja molt avançada, feta amb la col·laboració històrica de R. de Vilanova-Rosselló), va deixar escrit que al cim de les Agudes havia notat l'existència d'un fossat artificial que podria correspondre a l'antic castell; també va assenyalar com a possible lloc d'ubicació del castell de Miravalls, el veí castell inseparable de les Agudes, les roques del Castellar, que es troben sobre el Collet de Santa Helena, a l'estrep més occidental del massís del Turó de l'Home. Tot són, però, simples hipòtesis.

El que és cert, és que des del 1018 és conegut el senyor *Odó Acutensi* o Odó de les Agudes, que inicia la sèrie ben coneguda dels seus senyors.¹¹ El castell és citat explícitament com el *Kastro de Acutis* en un document del 1053 que relaciona el castell amb l'església propera de Sant Marçal.¹²

Com veurem més endavant comprenia tots els municipis pròpiament montsenyencs fins a Campins, exceptuant-ne la vall de Palautordera i Mosqueroles.

La vall de Palautordera, amb les dues parròquies de Sant Esteve i de Santa Maria, Mosqueroles i un seguit d'altres parròquies o petits termes, fins a Vallgorguina, formaven part del terme del Castell de Montclús més endavant fusionat amb el de les Agudes-Miravalls.

Des del segle XI, com a mínim, els mateixos senyors els *Agudes* o *Sesagudes*, després cognominats *Montseny* i finalment *Montclús*, posseïen els dos termes i per això sense que no s'arribessin mai a fusionar del tot, a la pràctica des del segle XII, formaren un sol terme o baronia.

Ramon Umbert
arxilevita de
Girona 1089

Bernat Umbert
bisbe de Girona
1093 – 1111

Guillem Umbert I de Sesagudes + 1a. Guilleuma / Guisla = Bernat
1070 – 1090 = 2a. Sança

Gausfred
Sr. de
Palafolls

Guillem Umbert II de Sesagudes = Agneta
o del Montseny

Test. 1151 Deixà Sant Celoni als Hospitalers
En protestà Riambau-Possessió definitiva 1157
Beatriu + Ramon Ademar

Riambau I del Montseny
+ v. 1190

= 1a. Adelaida
= 2a. Sibilla

Guillem Umbert del Montseny = Ramona
1201 – 1233

Guilleume

Guillem de Montclús + Gueraua de Cabrera
1230 – 1263 Filla del vescomte Guerau V

Riambau II de Montclús
1263 – 1275

El 1151 va fer testament Guillem Umbert II de les Agudes o de Montseny pel qual va llegar els castells de les Agudes i de Miravalls i el burg o població de Sant Celoni a l'orde de l'Hospital o de Sant Joan de Jerusalem. Contra això va protestar el seu germà Riambau I del Montseny i després d'un llarg plet el 1157 el comte Ramon Berenguer IV va donar una sentència arbitral on es reconeixia als hospitalers la possessió del burg o vila de Sant Celoni i de la seva parròquia de Sant Martí de Pertagàs, però en canvi els castells de les Agudes i Miravalls i tot el Montseny quedaven en poder de Riambau I, el qual només n'havia de fer vassallatge als Hospitalers; és a dir, a aquests els va quedar un domini senyorial simbòlic, però el domini real i efectiu va quedar en poder dels antics senyors.¹³

Tot això va fer que els antics senyors de les Agudes al llarg dels segles XII i XIII deixessin a segon terme els castells de les Agudes i de Miravalls i es traslladessin a residir al castell de Montclús, fins a arribar a adoptar amb exclusiva el nom o cognom de Montclús. Aquesta família es va extingir en abandonar el domini del Montseny el 1275 quan Riambau II de Montclús va llegar els seus dominis de Montclús i de les Agudes-Montseny al seu oncle Ramon de Cabrera, senyor dels castells d'Anglès i de Brunyola.¹⁴

El castell de Montclús, s'aixeca sobre un petit puig o turonet, mig esbalçat, que es dreça entre Sant Esteve de Palautordera i Mosqueroles, al centre de la vall de la Tordera, i al marge esquerre del riu. És un lloc que era ja habitat en l'època ibèrica i on hi resten importants murs del castell i de la seva capella. Durant un parell de segles fou l'hereu de totes les prerrogatives dels seus antics senyors, però aquests el 1328 es varen fusionar amb el vescomtat de Cabrera i, tot i guardar la seva divisió i estructura territorial, el terme de Montclús es va unir administrativament als grans dominis dels vescomtes de Cabrera i a la seva política.

Les declaracions de Bernat III de Cabrera, de les que hem fet esment en parlar de Montsoriu, descriuen així els termes i jurisdiccions del castell de les Agudes i Miravalls i de Montclús entorn l'any 1360:¹⁵

«També els castells de ses Agudes i de Miravalls, situats en el puig del Montseny i en la vegueria del Vallès, són del comte (d'Osona), que els té en feu per l'Hospital o frares hospitalers. N'és castlà en Sant Lleir, el que ha succeït ara el seu hereu en Reixac n'és sotscastlà en Santa Eugènia. Per la castlania reben aquests diferents rendes i altres drets en el terme i per ells han de fer guardar el castell de les Agudes, en temps de guerra, a despeses seves...

Té el comte en dits castells tota la jurisdicció alta i baixa, pau i guerra, host i cavalcada, excepte en els homes de Sant Marçal, que són del prior i en els de Campins, d'on és senyor el cavaller de la casa de Palau...

Les parròquies de dits castells de les Agudes i de Miravalls són: Sant Julià de Montseny, Sant Esteve de la Costa, Sant Cristòfol de Fogars, Sant Marçal de Montseny i Sant Joan de Campins...»

«També el terme de Montclús, situat a la vegueria del Vallès, és del comte en franc alou i n'és castlà en Palau o el senyor de la Casa de Palau, que acostumava a tenir-hi un home que tocava el corn i guardava les portes...

El comte té en dit castell i terme tota la jurisdicció alta i baixa, pau i guerra, host i cavalcada, excepte els honors de Vallgorguina on no té host i sí només defensa de la terra...

Les parròquies de dit castell i terme són les de Mosqueroles, de Sant Esteve de Palautordera, de Santa Maria de Palautordera, de Vilalba Sasserra, de Vallgorguina, d'Olzinelles i de Tapioles. Té el comte el dit castell i terme i en els seus honors tot dret de castell i de comtat.

És cert que ara tots els homes del terme de Montclús, de les Agudes i de Miravalls estan obligats a fer obra en el castell de Montclús, això és en fer valls i murs, a excepció dels homes de Campins i dels de Vilardell, unit recentment al terme de Montclús.

Sant Celoni és en franc alou de l'Hospital amb tota jurisdicció, a excepció de la pena de mort i mutilació de membres, que s'executen en el mateix lloc que els sentenciats dels termes del castell de Montclús i dels termes units a les Agudes i de Miravall»...

EL TERME DEL CASTELL DE TAGAMANENT

El terme històric de Tagamanent és un dels més amplis i característics del Montseny; inclou pràcticament tot l'extens Pla de la Calma des de la riera de l'Avencó fins a la de Vallfornés, sobre Cànoves i des del límit de la Castanya, de la que compartia l'antic domini fins al riu Congost, que travessa encara per la seva part de ponent.

El Pla de la Calma, per no gaudir de grans altituds, és un sector de Montseny que molts desconeixen o subestimen però que té una gran bellesa i una originalitat especial.

El seus centres històrics eren el castell i la parròquia de Santa Maria de Tagamanent i la parròquia de Sant Cebrià de la Mora, aquesta a l'inici del pendent que acaba amb la fondalada de l'Avencó o de la Vallmanya. Ara el seu centre vital s'ha traslladat a la que fou abans filial de Sant Eugènia del Congost, al peu de la carretera N-152 de Barcelona a Puigcerdà.

Avui dia Tagamanent és un terme del Vallès Oriental, però en èpoques històriques pertanyia a l'antic comtat i diòcesi de Vic a la qual encara pertany.

Casa forta d'Esparraguerra, dins l'actual terme municipal de Seva.

Llenç de mar del vell castell de Cànoves.

El terme històric que separava els comtats i diòcesis d'Osona i de Barcelona, segons les més antigues delimitacions del 978, i del 1038, anava de Matagalls a Collformic, d'aquí vorejava el Pla de la Calma i passava per Tagamanent des d'on baixava al riu Congost i pujava vers el castell de Bertí.¹⁶

El castell de Tagamanent és documentat des dels anys 945 i 947 com un antic terme del comtat d'Osona.¹⁷ Des de principis del segle XI figura com una de les possessions dels vescomtes d'Osona, dits més endavant vescomtes de Cardona. El seu gran terme juntament amb els termes del Brull, i de Seva formava un dels lots de la dotació inicial dels vescomtes osonencs, que es van estructurar en els dos gran termes del Brull i de Tagamanent,¹⁸ que des del 1040 són anomenats «fevo vicecomitale».

Un document, mal datat, dels volts del 1060, pel que Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis, donen als vescomtes Ramon Folc i Ermessenda, la meitat de l'alou de la Vallfornès, consta que el comte tenia una sala o residència al castell de Tagamanent amb la seva coromina o hort i jardí.¹⁹

El castell de Tagamanent, habitat i menat per una família de castlans cognominada Tagamanent i amb l'església parroquial de Santa Maria al seu costat, va pertànyer a la família vescomtal dels Cardona fins a l'any 1269 que va passar al domini reial. El rei el va concedir en feu alguns anys, fins que el 1382 va vendre la jurisdicció i terme de Montsoriu a Berenguer d'Hostalric. El domini passà per herència als Montbui i Rocabertí que tenien la seva residència al casal de Vallfornès, mirant la vall de Cànoves.²⁰

EL TERME DEL CASTELL DEL BRULL

El terme històric del castell del Brull inclou els termes municipals actuals del Brull i de Seva, amb les parròquies annexes de Sant Jaume de Viladrover, a la Plana de Vic i de Sant Cristòfol de la Castanya, a la vessant sud o vallesana del Collformic.

La primitiva documentació sobre aquest terme, abundant des del 904 entre els documents més antics de la catedral de Vic, anomena tota la futura demarcació del castell del Brull, com el *territorio Sevedano* o que rebria el nom de la vil·la rural i parròquia de Seva. En aquest territori s'hi constata ja la presència i propietat dels vescomtes des del 953.²¹

El castell del Brull es devia edificar entorn el 990 i, en endavant, va denominar tot el terme i en especial la parròquia de Sant Martí dita abans Sant Martí de Castellar, que es va reedificar entre el 1047 i el 1062 als peus del castell del Brull i que sempre més s'anomenarà Sant Martí del Brull.²⁵

Els vescomtes d'Osona-Cardona foren els senyors del terme fins al 1265.

A partir de mitjan segle XIII tot l'interès de la família vescomtal de Cardona es va centrar en els grans termes que reuniren entorn del seu castell de Cardona i cap a les fronteres de la Segarra i de l'Anoia i per això en poc temps es varen anar desprenent dels seus primitius territoris dels Collsacabra i sector Montsenyenc. El gran terme del castell del Brull el varen vendre el 1265 al bisbe i al capítol de Vic. Poc després fou la mitra la que va acumular tot el domini del Brull i de Seva i per això la baronia del Brull va ésser de domini episcopal fins a principis del segle XIX.

El terme que s'havia mantingut unit al llarg dels segles es partí en dos municipis totalment independents a partir del 1830. La parròquia de la Castanya, que inicialment va formar una batllia pròpia, es va refondre amb el terme del Brull entre el 1823 i el 1840.

EL TERME DEL CASTELL DE TARADELL (Viladrau)

L'últim gran terme, en bona part montsenyenc, que estudiem més detalladament en aquesta visió de les antigues jurisdiccions del Montseny, és el gran terme del castell de Taradell, del que formava part integrant el terme municipal actual de Viladrau.

Pertanyia per tant al terme de Taradell tot el sector nord del Montseny del coll de Sant Marçal al Coll Pregon i el Matagalls i d'aquí vers el Pla dels Cent Sous i el riu de Mules, que neix sota Font Savellà.

El castell de Taradell com a terme organitzat és àmpliament documentat des del 893, per bé que alguns components seus, com la parròquia de Sant Martí de Viladrau, constin en la documentació des del 898.²³ Les seves ruïnes, abundants i recentment excavades i consolidades, s'aixequen en un cim coronat de penyals, de 803 m d'altitud, a llevant de la vila de Taradell i per tant fora de l'àmbit estricte del Montseny.²⁴

Formaven el seu terme històric els municipis i parròquies de Taradell, Viladrau, Vilalleons i Santa Eugènia de Berga, amb una extensió total d'uns 88 km², dels que el sector montsenyenc o de Viladrau, n'ocupa un total de 50,61 km².

Inicialment pertanyia a uns cavallers cognominats Taradell (*Ato Taratalensi* és documentat el 1002) que vers el 1180 varen enllaçar o refondre's per aliança matrimonial amb els Vilademany d'Aiguaviva i Salitja. La mateixa família per successius enllaços matrimonials es va cognominar Cruïlles, Pera-pertusa, Bournonville i va acabar amb els comtes d'Aranda i ducs d'Hixar, que tingueren interessos en el Montseny fins després del 1822.

El terme jurisdiccional de Taradell va prendre la denominació i categoria

de baronia i per aixó és normal veure citada des del segle XV la baronia del castell de Taradell i des del XVI la baronia de Taradell i de Viladrau.

L'activitat dels senyors i barons de Taradell que es consideraven amos de la muntanya del Montseny és molt activa a principis de l'edat moderna: de les diferents vendes i arrendaments que en varen fer als propietaris d'amos de la rodalia, en va nèixer l'extrany condomini d'un bon sector del Matagalls que ha perdurat fins als nostres dies.²⁵

* * *

Aquesta és, en breu síntesi, una visió del Montseny a l'època medieval limitada a l'aspecte jurisdiccional. Al costat dels senyors jurisdiccionals hi havia els senyors territorials, sovint amb l'exercici de la jurisdicció civil, com tenia el monestir de Sant Cugat del Vallès a Gualba, els senyors de la Casa de Palau a Campins, l'abat de Sant Salvador de Breda en la gent de la vila de Breda, etc.

Ni aquest domini ni el d'altres senyors laics i religiosos en el Montseny no es podrà estudiar mai amb tota precisió fins que no hi hagi bones i modernes monografies de cada un dels termes i parròquies.

Aquí hem deixat només constància dels senyors i de les jurisdiccions que es repartien, des del punt de vista d'exercici de l'alta i baixa justícia, el Montseny i que dominaven sobre les hisendes i persones que l'habitaven els segles passats.

NOTES

1. Ramón D'ABADAL. *Catalunya Carolíngia II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*. Barcelona 1926-1852, pàgs. 194-199, 238-240 i 355-358.

2. Josep RIUS I SERRA. *Cartulario de «Sant Cugat del Vallès»*, Barcelona, 1945, vol. I, doc. 3, pàg. 6-7 i pàgs. 146-147.

3. Oferim una visió sobre aquests temes a *Les arrels històriques de Palautordera* publicat a «Quaderns de divulgació cultural. 1», Sta. Maria de Palautordera, 1981 i reproduït a *Monografies del Montseny*, 2 (1987), pàgs. 47-70.

4. P.C. i M.B. *Castell de Montsoriu* a «Els Castells Catalans» III, R. Dalmau, editor, 1971, pàgs. 338-352 i Jaume COLL I CASTANYER *Breda històrica i actual*. Edit. Montblanc, Granollers 1971, pàgs. 157-163.

5. Els castells que tenien feu del comte el 1106 eren els de Blanes, Argimon, Cabrera, Barrés, Brunyola i Torcafeló o castell de Maçanet; més tard, el 1194, afegiren als anteriors els de Sant Iscle, Hostalric, Savellana i Mediona. Cfr. *Liber Feudorum Maior*, I, edic. F. Miquel, Barcelona, 1945, pàgs. 430-434.

6. *Liber Feudorum Maior*, id. id. pàg. 434.

7. Josep Ma. PONS I GURI, *Document del vescomte Seniofred de Girona sobre Lloret*, a Circular «Archivo Histórico y Museo Fidel Fita», 12, Arenys de Mar, febrer 1962, pàg. 10.

8. Eduard JUNYENT *Diplomatori de la catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic 1980. Doc 30, pàgs. 28-29.
9. Josep RIUS I SERRA, *Cartulario de Sant Cugat...* pàg. 10.
10. Antoni PLADEVALL I FONT, *El comtat d'Osona a mig segle XIV*, Barcelona 1972, pàg. 23-24, on es transcriu el document original.
11. Arxiu Catedral Barcelona *Libri Antiquitatum* I, Doc. 396, fol. 151.
12. Arxiu Capitular Vic. Calaix 14. Parbodia de Gener III. Arbúcies 1, o bé *Liber Dotationum Antiquarum* fol. 98 v.º.
13. Josep Ma. PONS I GURI, publica el document al Butlletí o Circular «Archivo Histórico y Museo Fidel Fita, 14» Arenys de Mar, setembre 1962, pàgs. 128-129.
14. Vegeu el treball *Arrels històriques de Palautordera* (1979) citat a la nota 3.^a
15. Antoni PLADEVALL I FONT, *El Comtat d'Osona...* pàgs. 30-32.
16. Enrique FLOREZ, *España Sagrada*, XXVIII, Madrid, 1774, pàgs. 254 i 282.
17. Eduard JUNYENT *Diplomatari de la catedral de Vic...* docs. 227 i 240, pàg. 193 i 203.
18. Josep SERRA I VILARÓ, *Història de Cardona*, I, Tarragona 1966, aplega moltes notícies sobre el domini dels Cardona a Tagamanent a partir del 1010.
19. *Liber Feudorum Maior*, ed. J. Miquel I, pàgs. 216-217.
20. Sobre aquesta època vegeu *Castell de Tagamanent* a «Els Castells Catalans» II, Barcelona 1969, pàgs. 299-306, reproduït a «Monografies del Montseny» 3, pàgs. 61-68.
21. Eduard JUNYENT *Diplomatari de la catedral de Vic*, docs. 35-37, pàgs. 32-35 i especialment doc. 277 pàgs. 232-233.
22. S'aplega molta informació sobre aquest castell a *Castell del Brull* a «Els Castells Catalans» IV, Barcelona, 1973, pàgs. 755-765.
23. Eduard JUNYENT *Diplomatari de la catedral de Vic...* docs. 27, 28 i 34, pàgs. 25-32.
24. Antoni PLADEVALL I FONT *El Castell de Taradell*, a Revista «Taradell», 131-133, Taradell, 1959, Separata de 19 pàgines.
25. Id. *Un curiós cas de Condomini en el Montseny* (1967), reproduït a «Monografies del Montseny» 1, Viladrau 1986, pàgs. 169-181.